श्रीः
श्रीमते रामानुजाय नमः
श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः

श्रीकवितार्किकसिंहस्य सर्वतन्त्रस्वतन्त्रस्य
श्रीमद्वेङ्कटनाथस्य वेदान्ताचार्यस्य कृतिषु
यादवाभ्युदये महाकाव्ये

॥ चतुर्दशः सर्गः ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

श्री रङ्गरामानुज महादेशिकन्

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

श्रीः

श्रीमते रामानुजाय नमः

श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः

॥ चतुर्दशः सर्गः ॥

श्रीमान् वेङ्कटनाथार्यः कवितार्किककेसरी।
वेदान्ताचार्यवर्यो मे सन्निधत्तां सदा हृदि ॥

अथैकदा रोधसि पश्चिमोदधेः अदभ्रसत्राजितभक्तियन्त्रितः।
त्रयीमयश्चन्द्रसमीकृतद्युतिः प्रसेदिवान् प्रादुरभूद्दिवाकरः ॥ **14.1** ॥

अनल्पतेजोनिधिमप्रमाद्यतां प्रसूतिमिष्टस्य धनस्य भूयसः।
स्वकण्ठलग्नं द्युमणिः स्यमन्तकं महामणिं भूमिभृते वरं ददौ ॥ **14.2** ॥

तमुग्रसेनार्थमियेष कंसजित् न वार्यते राजनि रत्नहारिता।
प्रतीत्य सत्राजित एतदप्रियं क्वचिन्निचिक्षेप गुणाधिके मणिम् ॥ **14.3** ॥

यदेकमेकेन च लब्धमेकतो रसेन रत्नामिषमर्थकाङ्क्षिणा।
बभूव तद्बन्धुविरोधमादधत् क्रमाद्बहूनां विनिपातकारणम् ॥ **14.4** ॥

स्यमन्तकोदन्तविशेषसंभवां मृषाभिशस्तिं शमयन्नथात्मनः।
प्रसेनविध्वंसकसिंहघातिनो बिलं ययौ जाम्बवतो बलानुजः ॥ **14.5** ॥

स्तनन्धयोपान्तनिबद्धगीतया ददर्श धात्र्या विधृतं करेण सः।
धनाष्टभारप्रभवं दिनेदिने मणीश्वरं दर्शितकौस्तुभश्रियम् ॥ **14.6** ॥

जिघृक्षया दत्तदृशं च तत्र तं जरानिरुद्धोऽपि जवेन जाम्बवान्।
अरोधनीयं विबुधैरपि स्वयं रुरोध नैसर्गिकसत्त्वरोषितः ॥ **14.7** ॥

मलिम्लुचं कञ्चिदिवागतं हरिं वनेचरः प्रेक्ष्य तदर्हविक्रियः।
अहेतिहस्तं स्वयमप्यनायुधः प्रसह्य तं बाधयितुं प्रचक्रमे ॥ **14.8** ॥

अनन्यतन्त्रस्य पितुः पितामहः सुतस्य चाऽऽरब्धमवेक्ष्य संयुगम्।
समीहितोदर्कमिदं द्वयोरिति प्रबुध्यमानो न निरोधमादधे॥ **14.9** ॥

मिथस्तयोरस्तदयं विमथ्नतोः अनायुधं युद्धमपेतकैतवम्।
अकल्पित प्राश्निकमन्ववैक्षत स्वयं चतुर्भिर्दशभिश्च साक्षिभिः॥ **14.10** ॥

अरिष्टचाणूरमुखेष्वलक्षितं प्रदर्शयन् ऋक्षपतेः पराक्रमम्।
चिरं ददौ युद्धमचिन्त्यचेष्टितो मनस्विनस्तस्य मधुप्रभञ्जनः॥ **14.11** ॥

प्रकीर्यमाणा निजमुष्टिमुद्गरक्षताकृतेर्जाम्बवतः क्षतोद्भवैः।
रराज रामावरजस्य सा तनुः सशक्रकोपा वसुधेव शाद्वला॥ **14.12** ॥

स ऋक्षराजः क्षतजैर्जयश्रियः कुचार्पितैः कुङ्कुमकर्दमैरिव।
परिष्कृताङ्गः प्रचितोन्नताकृतिः सगैरिकक्ष्माधरसंपदं दधौ॥ **14.13** ॥

अशेषयज्ञाग्रहरं समागतं जिगीषयाऽनुव्रतया स दीक्षितः।
अतोषयत् संयुगसप्ततन्तुना विभाव्य ऋत्विग्विधिना भुजादिभिः॥ **14.14** ॥

तलप्रहारैरथ मुष्टिपातनैः पदाभिघातैर्भुजयन्त्रपीडनैः।
मिथः प्रतिक्षेपपुनर्गृहीतिभिः नियुद्धचर्यानिपुणौ निजघ्नतुः॥ **14.15** ॥

कृतप्रतीकारविशेषतोषितौ परस्परच्छिद्रनिवेशितेक्षणौ।
दिशागजेन्द्राविव दर्पदुर्मदौ दिनानि तौ निन्यतुरेकविंशतिम्॥ **14.16** ॥

अहीयत प्रत्यहमृक्षभूपतिः स्वलीलया कंसरिपुः समैधत।
तमःप्रकाशाविव तौ दिनागमे बभूवतुः संयति पूर्वपश्चिमौ॥ **14.17** ॥

स तेजसा यादवतिग्मतेजसः समिध्यमानेन निवारितोन्नतिः।
शरन्नदीपूर इव स्फुटाशयः शनैः शनैः शान्तिमवाप जाम्बवान्॥ **14.18** ॥

वलीभिरापादतलं तरङ्गितः सिरालुदेहः पलितैः सितासितः।
चिरप्रवृत्ताहवसम्भृतश्रमो न चेतसा ऋक्षपतिः प्रचुक्षुभे॥ **14.19** ॥

स्वविक्रमादप्रतिमात् सुरद्विषां भयानकादानकदुन्दुभेः सुतः।
अबिभ्यतं प्रेक्ष्य तमृक्षपुङ्गवं महासुरं केवलमस्मरन्मधुम्॥ **14.20**॥

युगान्तदम्भोलिनिपातभीषणैः निहन्यमानं निजमुष्टिमुद्गरैः।
स्वनाभिपद्मोद्भवजृम्भिकासुतं बलानुजन्मा युधि बह्वमन्यत॥ **14.21**॥

दशाननायोधनकेलिकिङ्करं परामृशन्नृक्षपतिं परः पुमान्।
बलीयसस्तस्य बहूपकारवित् बभञ्ज दर्पं भुजयन्त्रलीलया॥ **14.22**॥

तमादितो मानुषमात्रमागतं सदृक्षमृक्षाधिपतिस्ततः परम्।
अथाधिकं सामिनिरुद्धपौरुषः क्रमादमीमांस्यममंस्त कर्मभिः॥ **14.23**॥

उवाच चैनं विधिवक्त्रसम्भवः स्वविक्रमप्रीतमनुक्रमाद्विदन्।
सगद्गदं सन्नमितेन मौलिना नखत्विषा पुष्पितमञ्जलिं वहन्॥ **14.24**॥

अहो महत् सत्त्वमहो पराक्रमः त्वमीश्वरो नूनमहो निरीश्वरः।
अतीतदेवासुरनागनैर्ऋतः पतिः पतीनां प्रतिभाति मे भवान्॥ **14.25**॥

अनेकमन्वन्तरदर्शिना मया न खल्वरामो ददृशे भवादृशः।
निजौजसा नैर्ऋतयूथघातिनं नियोधयन् यन्निभृतं प्रवर्तसे॥ **14.26**॥

गुणैरपि प्रत्यवमृश्यते भवान् दशाननाद्यैर्युधि दृष्टवैभवः।
श्रुतं मया सिद्धजनादिह स्वयं गुहाशयः प्राप्स्यति ते गुहामिति॥ **14.27**॥

वनं तदेतन्महितं तपोवनं गिरिं च वेद्मि त्रिदिवेश्वरालयम्।
पचेलिमं किन्नु तपो बिलस्य मे प्रसाधितं यत्तव पादपांसुभिः॥ **14.28**॥

स्वनाभितः सप्तमजन्मभागिनो विजृम्भमाणस्य विधेर्यदृच्छया।
त्वमेव मां वेदमधुव्रताश्रितात् मुखाब्जतः स्वानुचरं व्यजीजनः॥ **14.29**॥

त्रिभिः क्रमैर्दीव्यति दिव्यवामने स्वमायया मोहितदानवे त्वयि।
जगन्ति विश्वानि मितानि विष्णुनेत्यघोषयं द्रागिव जैत्रघोषणाम्॥ **14.30**॥

जिघांसिते देव दशानने त्वया हतारिसङ्घैर्हरियूथपैर्वृतः।
अवर्तयत् सूर्यसुतस्य सन्निधावयं जनः किङ्करवृत्तिमाहवे ॥ **14.31** ॥

गतेषु सुग्रीवमुखेषु तावकं पदं तदप्राप्यमहं त्विह स्थितः।
त्वदीक्षणात् प्राप्तफलोऽस्मि साम्प्रतं जरन् पुनर्यौवनमाप्तवानिव ॥ **14.32** ॥

न तादृशाः सम्प्रति सन्ति भूतले ऋते भवन्तं प्रतिसन्धिभावनैः।
हनूमतैकेन विभीषणेन वा मयाऽपि वा सोऽयमिति त्वमूह्यसे ॥ **14.33** ॥

रसावहैरेकधियां रसायनैः शुभैः श्रुतिश्रेणिशिरोविभूषणैः।
अपेतभारामतिदेवमानुषैः विहारभेदैरवनीं विधास्यसि ॥ **14.34** ॥

विशुद्धमिश्रैश्चतुरश्रवृत्तकैः अगाधतुङ्गैः प्रमितामितक्रमैः।
अनन्यभावाननुकम्पते भवान् अचिन्त्यचिन्त्यैरवतारनाटकैः ॥ **14.35** ॥

न वर्धसे कर्मभिरीश साधुभिः न हीयसे च त्वमसाधुभिः कृतैः।
जगत्परित्राणपरेण केवलं विधिर्निषेधश्च न लङ्घ्यते त्वया ॥ **14.36** ॥

गुणोदधिस्त्वं गुणकर्बुरात्मना तिरस्करिण्या पिहितात्मदृष्टिभिः।
न दृश्यसे देव सदा सहैव सन् दिदृक्षमाणैरपि देवदानवैः ॥ **14.37** ॥

जगत्तवान्तर्बहिरप्यमुष्य च त्वमेवमेवंविधचित्रवैभवः।
समाधिदृष्ट्या मुनिभिः समीक्ष्यसे सनातनो नूतनभूमिकाश्रितः ॥ **14.38** ॥

तवैव सङ्कल्पकलांशतः क्वचित् समर्थवादाः परमेष्ठिनामपि।
त्वयि प्रतिद्वन्द्विनि कस्य किं बलं क एव जेता न भवेत्त्वयेक्षितः ॥ **14.39** ॥

असह्यमेतन्मधुकैटभादिभिः स्वतल्पसारोल्बणबाहुना त्वया।
निपीडनं यन्निबिडं विषह्यते मयाऽल्पसत्त्वेन तवैव तद्बलम् ॥ **14.40** ॥

त्वया जितोऽहं क इवाजितः परो न रुध्यसे नाथ मया न किं परैः।
दयालुनाऽपास्यत दर्प एव मे भुजाहवे च व्युदपादि भूष्णुता ॥ **14.41** ॥

न नीतिवर्तन्यतिलङ्घिता मया न च त्वदादेशविपर्यये स्थितः।
तथाऽपि सर्वाधिकसत्क्रियोचिते विरुद्धचेष्टा विदधे विमोहितः॥ **14.42** ॥

जगत्पते जाम्बवतीमिहार्हणां गृहाण पत्नीं गृहमागतः स्वयम्।
मणिं च दिव्यं द्युमणेः स्यमन्तकं युतं धनैर्यौतकमर्पयामि ते॥ **14.43** ॥

ममाऽऽत्मजाऽपि श्रियमेवमप्सरः प्रसूतिरेषा वहती श्रिया समाम्।
त्वदर्हशीलादिगुणप्रसाधिता स्वयं वृणीतेऽद्य भवन्तमेकधीः॥ **14.44** ॥

त्वदागमादृक्षबिलं परं पदं त्वदीक्षणात् सूरिगणा इमे वयम्।
त्वदाश्रयात् सिन्धुसुतेव मत्सुता त्वया धृतोऽसौ मणिरस्तु कौस्तुभः॥ **14.45** ॥

त्वदाहितस्वातिशयैः स्वयोगतः परत्र साध्योऽतिशयः स्थिरत्रसैः।
अनन्यसाध्यातिशयस्य तस्य ते स्वशेषताऽसौ न विघातमर्हति॥ **14.46** ॥

स्वयोगभूम्ना चुलकीकृताखिलैः मुकुन्द देवैरपि किं न मुह्यते।
विवेकवैराग्यविदेशवर्तिना वनौकसा मांसदृशा मया न किम्॥ **14.47** ॥

अभार्गवो नापनयेत न क्वचित् न वक्त्यसाधून्यबृहस्पतिर्न च।
अवासवो न च्यवते न चाहवादते च ते तद्वदहं तु किं पुनः॥ **14.48** ॥

भवार्णवे कर्मविपाकवात्यया भवद्भिरावर्तगणैः परिभ्रमन्।
कृतोपरोधः कृपया त्वदीयया भवत्पदं कूलमिव प्रपद्यते॥ **14.49** ॥

अविन्दतस्त्वाममितामृतोदधिं विगाढतृष्णाविवशान्तरात्मनः।
विगाहनीयाः प्रतिभान्ति वीचिका मरीचिकानामिव भोगसम्पदाम्॥ **14.50** ॥

गुणोदधिं यः प्रमितप्रमाणया गिरा त्वदीयं परिमातुमिच्छति।
स पातुमीहेत समग्रचापलः सरोजनालेन पयःपयोनिधिम्॥ **14.51** ॥

अकर्मतन्त्रस्य जगन्ति कर्मभिः निबध्यमानानि विमुञ्चतस्तव।
अलीकलेशैरनुपप्लुता स्तुतिः तथाऽप्यकल्प्येयमयावदुक्तितः॥ **14.52** ॥

अजानत त्वन्महिमानमद्भुतं विमोहितं देव तवैव मायया।
कृतापराधं कृपया वशीकृतः क्षमस्व मामित्यपतत् क्षमातले॥ **14.53** ॥

विलूनमूलद्रुमसन्निभं स तं विलक्षमुत्थाप्य विहारयादवः।
प्रियाङ्गरागव्यतिहारगन्धिना भुजान्तरेणोपजुगूह सादरम्॥ **14.54** ॥

स कन्यकारत्नमचिन्त्यवैभवं वदान्यरत्नं च समं समर्पयन्।
सरस्वतीवल्लभवक्त्रसम्भवो महामनाः पूर्णमनोरथोऽभवत्॥ **14.55** ॥

वनौकसां पत्युरहीन्द्रशोभिना विमथ्यमानादचलेन बाहुना।
ननन्द लब्ध्वा हृदयङ्गमां प्रियां मणिं च दिव्यां मधुकैटभान्तकः॥ **14.56** ॥

स्तनापदेशस्तबकावभासिनी विलासभेदैरभिनीतपल्लवा।
रमापतौ गारुडभूधरद्युतौ रसाधिका रत्नलतेव सा बभौ॥ **14.57** ॥

सविस्मया पूर्वमथ प्रमोदिनी ततो मदारम्भमिवाभिजग्मुषी।
तदन्यसंस्कारनिरोधतः क्रमात् तदीक्षणे तन्मयतामवाप सा॥ **14.58** ॥

स पर्यणैषीत् त्रिदशैरुपस्थितो विधिर्यदाज्ञा विधिजन्मनः सुताम्।
बिले तदीये विबुधालयोपमे विकल्प्यमानाकृतिमप्सरोगणैः॥ **14.59** ॥

अवाप्य जामातरमादिपूरुषं जगत्प्रतीक्ष्यत्वमवाप जाम्बवान्।
विदर्भराजेन विदेहभूभृता समक्रमं दुग्धपयोधिना च सः॥ **14.60** ॥

मनुष्यभावाभिनयव्यवस्थितां कुशीलवार्हां कुहनां वहन् प्रभुः।
पुनस्तमृक्षेन्द्रपदानुभूतये परं च भोक्तुं पदमन्वमन्यत॥ **14.61** ॥

प्रहृष्यता जाम्बवता निवेदितां प्रवालजाम्बूनदरत्नसंहतिम्।
प्लवङ्गभल्लूकगणैरनुप्लवैः अविप्लवां द्वारवतीमजीगमत्॥ **14.62** ॥

ततस्तमामन्त्र्य चतुर्मुखात्मजं प्रतिप्रयातः स्वपुरीं प्रियासखः।
स्यमन्तकं संसदि दानवान्तकः स्वतोऽनघः स्वामिवशे न्यवीविशत्॥ **14.63** ॥

जगत्पतिं जाम्बवतीसखं तदा नियुद्धचिह्नैः परिकर्मिताकृतिम्।
निरीक्ष्य तं द्वारवतीनिवासिनो ननन्दुरानन्दजलाविलेक्षणाः॥ **14.64** ॥

अपेतसम्मोहमिवात्मवेदिनं दिवाकरं राहुमुखादिवोद्गतम्।
अमंस्त नागेन्द्रमिवास्तशृङ्खलं प्रशान्तवाच्यं प्रकृतिर्यदूद्वहम्॥ **14.65** ॥

जिताहितो जाम्बवतीनिषेवितः स तत्र सत्राजितसात्कृते मणौ।
स्वचौर्यदुर्वादममार्जयत् स्वयं न विद्यते यस्य न किञ्चिदण्वपि॥ **14.66** ॥

स्यमन्तकस्य द्युमणेरिव त्विषा निमेषमापुः कुमुदाकरा इव।
ह्रिया च मिथ्यापरिवादिनस्तदा परे च पद्मा इव तद्विपर्ययम्॥ **14.67** ॥

स्वगोचरानेवमगोचरो गिरां बलानुजो बालधियामपाहरत्।
रहः सु रथ्यासु च लब्धसम्भवान् अवर्णवादाननघो गुणार्णवः॥ **14.68** ॥

अकीर्तिरारोप्यत कीर्तिरागता यदप्रियं प्रोचुरिदं प्रियाप्तये।
न कर्मतन्त्रेषु मतेरमोहता न च स्वतन्त्रे स्युरनिष्टहेतवः॥ **14.69** ॥

प्रशान्तखेदः प्रतिलभ्य सन्मणिं जगद्विनेतुर्वसुदेवजन्मनः।
ददौ धरित्रीमिव सद्गुणाधिकां स सत्यभामां तनयां नयाम्बुधिः॥ **14.70** ॥

यथा गिरीशो गिरिराजसम्भवां पुलोमकन्यां च दिवौकसां पतिः।
स्वयं च दुग्धोदसुतां सुधासखीं तथा स रेमे सदृशीमवाप्य ताम्॥ **14.71** ॥

अनुव्रता कामकलास्वधीतिनी विचित्रशस्त्रास्त्रविहारवेदिनी।
बहुप्रियस्यापि हरेरतीव सा बभूव देवी बहुमानगोचरः॥ **14.72** ॥

यथा न खेदाय गतः क्षणो भवेत् यथा च तन्वीत न भीतिमायतिः।
अनन्तनिष्कम्पगुणामनुक्षणं प्रियः प्रियां प्रीतिमलम्भयत्तथा॥ **14.73** ॥

स वल्लभाभिस्तिसृभिः प्रकाशयन् परत्वमाद्यं प्रतिपन्नषड्गुणः।
नयो महीयानिव शक्तिभिः समं समेतसिद्धिः प्रचिकाय सम्पदम्॥ **14.74** ॥

स्वदिव्यदेहप्रकृतीरिवापराः पराश्च देवीरवृणीत पञ्च सः।
यथार्हसेवावसरे प्रमाद्यतां यदन्वितः सन्नभिगम्यतां ययौ ॥ **14.75** ॥

अखण्डिताशोक्तिभिरेकवृत्तितः स ताभिरन्योन्यसमन्वितात्मभिः।
विभूषयामास विभूतिवैभवं दिशाभिरष्टाभिरिवात्मनः पदम् ॥ **14.76** ॥

अवाप्य देव्यः पतिमग्र्यनायकं महौजसं मन्मथसूत्रसंयताः।
उदग्रसद्वंशभुवो मिथः समाः सुवृत्तमुक्तावलि सौम्यतां ययुः ॥ **14.77** ॥

आदौ लक्ष्मीरभजत हरिं रुक्मिणीरूपदृश्या
    प्रापुस्तस्याः प्रतिनिधिपदं तत्प्रियाः सप्त देव्यः।
सिद्धीरष्टौ दधदिव तदा सेवितस्ताभिरेकः
    क्रीडायोगी निरवधिमसौ निर्वृतिं निर्विवेश ॥ **14.78** ॥

प्राचीनासु प्रकृतिषु यथा प्रादुरासन् प्रजौघाः
    तद्वज्जाताः सममिव जगन्नेतुरष्टासु तासु।
पश्चात्प्राप्तप्रणयिनि तथा षोडशस्त्रीसहस्रे
    तेषामेकः किमयमथवा तत्समानो बभूव ॥ **14.79** ॥

शमितनिगमखेदैः साधुभिः श्लाघनीयं
    चरितमिदमुदारं तस्य चाणूरहन्तुः।
श्रुतमनुकथितं वा शुद्धिमग्र्यां दधानं
    समतनुत पृथिव्यां शाश्वतं धर्मसेतुम् ॥ **14.80** ॥

॥ इति श्रीकवितार्किकसिंहस्य सर्वतन्त्रस्वतन्त्रस्य
श्रीमद्वेङ्कटनाथस्य वेदान्ताचार्यस्य कृतिषु
यादवाभ्युदये महाकाव्ये चतुर्दशः सर्गः ॥

कवितार्किकसिंहाय कल्याणगुणशालिने।
श्रीमते वेङ्कटेशाय वेदान्तगुरवे नमः ॥